

*Kiszorítás és/vagy kiszorulás a kánonból**Ablonczy Lászlónak, modorát mímelgetve*

kanonizáció, a kánonképzés vagy -képződés elméleti irodalma gazdag és szerteágazó. Bőségesen válogathat, aki tájékozódni, netán elmélyedni vágya benne. Elemi szakmai tisztesség és kötelesség itt-ott utalni rájuk, ám a folytonos hivatkozás, az elméleti elképzelések egymással való ütköztetése vagy megfeleltetése épp a lényegről terelhetné el a figyelmet: a kanonizációról mint a hagyományhoz való viszonyról, az értékrend változtatásának lassú vagy gyors, nyílt vagy leplezett, durva vagy finom formáiról. A rendszerváltoztatás óta eltelt immár több mint két évtized magyar irodalmában mindegyikre akad példa – ezeket takarná el az alájuk s köréjük font-vont esetleges elméleti háló.

Legelőbb a kánonnak arról a formájáról, amelyik nem egy irányzathoz vagy egy mintaként értett paradigmához, hanem egy egész kulturális örökséghez való viszony megváltozását jelöli. Tanácskozások sokaságán hangzott el, panaszos tudomásulvételtként az irodalom társadalmi szerepének elhanyagolható volta. Politikai jelentőségének a támogatásokban is megmutatkozó csökkenéséért – akár a film-, akár a színházművészetünkhöz mérve – magát az államot, a politikát, ezen belül (ha volna ilyen) a művelődés-, illetve az irodalompolitikát lehetne s kellene felelősségre vonni. Már ha – amit nem mutatott s nem mutat – egyáltalán felelősnek tudná magát mindazért, ami az irodalom mezején zajlik.

Három példa.

Az egyik, amivel, amúgy Bolond Istók-i módra, ezt az előadásfélét is kezdeni lehetett volna, a „lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten” szőlősgazdájának keserű humorával indítva: kikérem magamnak, hogy az Írószövetség a megkérdésem és a beleegyezésem nélkül aggodalmát fejezte ki a Nemzeti Kulturális Alaptól zárolt (azaz elvett) kilencszáz millió forint miatt. Hogy tizenkét szervezettel együtt tette ezt, köztük a József Attila Körrel és a Szépirok Társaságával, a tiltakozás árán-révén harmóniát teremtve az írók képviselői között, mindez mit sem változtat a lényegen. Azon, hogy lett volna jobb megoldás, távlatosabb. Egy alternatíva, tehát két megoldás. Mindkettő névváltoztatással, s netán a hozzá kapcsolódó tagrevízióval járt volna. Járna. Az egyik: abból a hírből kiindulva – forrás: *Magyar Nemzet* (2012. október 17.) –, hogy a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium szerint az év első, azaz első felében a Századvég csoport csaknem egymilliárd forintért készített „közpolitikai tanulmányokat”, tehát nagyjából annyiért, amennyit a kulturális alaptól elvonnak, célszerűen kívánatos volna fuzionálni ezzel a csoporttal, esetleg a Magyar Írószövetség (Század)Vége nevet választva. Az alternatíva másik fele: maradhat a mai név, megtoldva egy SC vagy egy FC-vel, sport- vagy fociklubra utalva, s akkor az ország vállalkozói az irodalom támogatására éppúgy felajánlhatnának a társasági adójukból, mint ahogy most a labdarúgás hosszú ideje elért színvonalának tartása, remélt emelése érdekében teszik. Ehhez persze az ő szán-

Elhangzott az *Irodalmunk visszabódítása* elnevezésű konferencián, 2012. november 14-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

dékukon kívül (vagy előtt) szükség volna kormányzati akaratra s döntésre is: az irodalmat a látványsportok közé kellene sorolni, emelni. (Zárójeles megjegyzés: ugyanez a megoldás adná magát, ha az írószövetség éves keretének hetven százalékát tartaná vissza, a maradék harminc százalék valamikori kifizetésére viszont ígéretet tennének.)

A másik: azzal kapcsolatos, hogy mégiscsak futná a kultúra területén belül a szépírók s a műveik támogatására, ha a kormány „átcsoportosítaná” ide azt az összeget, amit a PEN Club – ezen belül a Magyar PEN, még beljebb a Szócs Géza elnök – alapította Janus Pannonius-nagy- vagy fődíjra szánt. Ebben az esetben szerénynek kellene ugyan mutatkoznia a világ előtt, le kellene mondania arról a helyzetünkből és rangunkból adódó szándékról, hogy az elismerés „egyfajta költői Nobel-díj szerepét töltsse be a világ irodalmi életében”, azoknak szánva, akiknek „költői életműve illeszkedik az európai kultúra főáramába”. E tekintetben még szerencsésnek is hihető Ferlinghetti visszakozása – hozzájárulhat a kultúra finanszírozásának konszolidálásához, még ha nem is igen értjük, hogy ez mit jelent. Azt már inkább, ami e támogatás visszatartásokkal kapcsolatban minden oldalról elhangzott, hogy ugyanis „kulturális apátia” fenyeget. Ez az egykedvűség, levertség sem is indokolhatja azonban azt az érzéketlenséget, azt a nyomottságot, ami a kedélyen túl abban is megmutatkozik, ahogy a kis hazai gyártmányú Nobel-díjunkt visszautasításának hírért egyik-másik sajtóorgánium fogadta, illetve kommentálta. A *Magyar Hírlap* például (2012. október 13. – Sinkovics Ferenc: A költő), ahol a vezércikk írója azon élcelődött, a zsűri akár Jevtusenková is szavazhatott volna, vagy ha nem rá, akkor Markó Bélára. „Aki nem magyar költő ugyan, de legalább magyarul ír” – teszi hozzá, abban a stílusban, amilyenek a kanonizálása biztosan nem lenne üdvös. A politikai korrektség hiánya és Markó írói életművének a hiányos ismerete miatt sem – noha ez a beszédmód korábbról ismerős e lap hasábjairól is. A megszólalásnak e sajátos modora tűnt fel már akkor is, amikor a neve alatt íróként jelölt cikkíró (Pozsonyi Ádám) úgy kezdte kulturális glosszáját, az *Ünnepi gondolatok* címet adva neki (2011. december 30.), hogy „Ki az a hülye, aki Parti Nagy Lajost olvas?”. S úgy folytatta, hogy Nádas (Péter) kötete „alig burkolt nyelvmerénylet”, Kertésszel (Imrével) „megtapintod a sötétséget, az érdektelenséget, az unalmat, az ásítást”, Konrád György soraiából többek között depressziós apák és huligánok „arca vigyorog elő”, és hogy Esterházy Péter „zörgő mondatai mögül” mi mindenek üvöltének ki „fájón”. „Kis közepesek versenyfutása folyik évtizedek óta. Ki tud nagyobbat rúgni a nyelvbe? Ki öl meg több gyanútlan lelket? Ki pusztít több magyar jövődőt?” – torkollik kérdésekbe a kánonok versenyzésének káromlása. A túlsó partról hasonló hangok hallatszanak: bizonyos körökben „túl nagy az önbizalom, az igazságtudat, a szellemi fölény(eskedés)” – számol be bizonyára nemcsak olvasói, hanem költői, szerkesztői tapasztalatairól is Péntek Imre a boldogtalanul kimúlt *Nagyításban* (*A nyelvkirályság trónfosztása*. 2010. augusztus 11.). Voltaképpen Parti Nagy Lajos ama elmefuttatásához fűz megjegyzéseket, amelyben azon ironizál a „nyelvkirály”, hogy mennyiben foghatna ő a „házamban forradalmilag létrejött nemzeti centrumhoz tartozni”, s hogy „egyáltalán megérem-e még e kegypártrendszer elmúltát”. Cinikus elfogultság beszélteti a szerzőt Péntek Imre szerint, aki megerősíti, bizony kegypártrendszer volt az elmúlt nyolc év, „kül- és belföldi ösztöndíjakkal, díjakkal, egyéb támogatásokkal kibélelt ’luxuskaloda’, ahová a madár is szívesen járt”. „A kánon is csak ezen a térfélen képződhet, csak az itt születő műveket igazolhatja”, hitték s hirdették, holott – kevesek által követett alapigazságot fogalmaz meg a *Nagyítás* szerzője – „nem egy kánon van, egymással versengő kánonok vannak”. Hogy a szójátékért ne kelljen a szomszédba mennie, azt mondja, úgy

mondja, cinkelt lapokkal játszott „(kártya)Parti” folyt az elmúlt időkben, annak a tételnek a dogmatikus képviselésében, hogy „a nemzeti elkötelezettségű irodalomban nem születhetnek értékek”. „Ha csak egy minimális szakmai szolidaritás működött volna...” – sóhajt fel végül, igaz, a divatszó igéjével, ám a kölcsönösség jegyében.

A harmadik példa pedig épp azon töprengtetne el, hogy vajon üdvös, célra vezető-e, megnyeri-e az (olvasó) közönséget, ha – mint a miniszterelnöki megbízott, a tegnap az Alaptörvényhez festményeket készítettő, ma pedig a Nemzeti Könyvtár megalapító Kerényi Imre állította Sümegi Noéminak (*Heti Válasz*, 2012. október 11.) – *A ballib kánon mellé* igyekszik bárki s bármilyen szerv, szervezet is egy jobbkonz kánont helyezni. Kultúránk politechnikusa, azaz sokoldalú szakembere szerint mindezt „a kiegyensúlyozás érdekében”. Attól indítva, hogy a kormány hívei nem fogadják el a balliberális kánont, véli jó elképzelésnek azt is – az újságíró is csodálkozik rajta –, hogy lehetséges vásárlóként mindenekelőtt „a békemenet tagjait” célozzák meg. A megbízott másutt mintegy magyarázatul azt találta mondani (ld. –él: Kánon. *Élet és Irodalom*, 2012. október 12.), hogy Tormay Cécile, Wass Albert és Herceg Ferenc műveinek a Nemzeti Könyvtárba való beillesztésével „visszahozzuk a mi (irodalmi) kánonunkat”. A „ballib” hetilap gloszisztájának oka volt kérdeznie, a „jobbkonz” újságírójának (Osztovs Ágnes: *Írók, ízek, mesék, hősök, ünnepek. Heti Válasz*, 2012. október 11.) pedig oka volt állítani a következőket. Egyrészt, hogy ki az a „mi”, s ki az a Kerényi Imre, merthogy a magyar irodalomtudomány és -kritika ilyen nevet nem ismer. Másrészt, hogy „a sorozat szedett-vedettnek tűnik”, benne az amúgy sorozatnyitóként szerepeltetett Tormay Cécile „1919 után nem finom rajzolatú regényeivel lett a jobboldal meghatározó szerzőjévé, hanem az őszirózsás forradalmat és tanácsköztársaságot megfestő *Bujdosó könyv*vel, amely az antiszemita felhangok miatt művelt polgári olvasók számára 1944 után vállalhatatlan”. Az írónőről hasonlóképpen vélekedik finom visszafogottsággal Jókai Anna (Tormay Cécile mese-novellái. *Magyar Napló*, 2012/ 11.): „Tormay Cécile keresztény. Harcos eszmevédő. De sommás ítéleteivel esetenként még nem elég árnyalt. Az emberi minőséget, a személy önértéke szerinti ítéletalkotást még nem képes egy csoport általánosítható vonásaitól megkülönböztetni. A Tanácsköztársaság megélt, letagadhatatlan és elborzasztó tényei arra ösztönzik, hogy egy egész közösséget – kivétel nélkül – a kollektív bűnösség körébe vonjon.” Napjaink talán legnépszerűbb élő írónője mást is mond, megfontolásra érdemeset, arról beszélve, hogy csodálhatjuk a *Nyugatot* (a folyóiratot) és szerethetjük a Napkeletet, mégpedig: „Egyszerre. Párhuzamos törekvések, és a párhuzamosok a végtelenben – a szellemi szférában – találkoznak.” Egysíkú az a gondolkodás, fejtegette korábban, amelyik nem tűri a „nem ellene, hanem még a mellette fogalmát sem”.

Mi szólhatna hát amellet, hogy – unalomig ismételve – a ballib kánon mellé olyan jobbkonz kerüljön, amelynek az élén *A régi ház* szerzője áll? Ez lenne az a mű, amely a hármas célnak megfelelően gyönyörködtet, tanít és erősíti a nemzeti érzést? Úgy, hogy az előkészületben levő kötetek között sem szerepel – sok mindenki másé is hiányzik – Illyés Gyuláé. Azé az alkotóé – ha nem a költőé és a szépíróé, akkor az esszéistáé, a *Hajszálgökökerek* vagy *Szellem és erőszak* szerzőjéé –, aki „nemzeti önbecsülésünk erősítése” dolgában és érdekében bizonyosan tett annyit, mint a be/kiválasztottak. S akinek a nemzetfelfogása a legkorszerűbb. Mert hogy a ma uralkodó felfogás, a határainkon átívelő nemzet megteremtésének gondolata, a kultúrnemzet elmélete végső soron nem más, mint a „haza, a magasban” metaforájának „kibontása”. Ehelyett – s ahelyett, hogy miként a Nemzeti Könyvtár minden egyes szerzőjének, neki is állítanának szobrot, bár

e tekintetben sosem érheti utol Wass Albertet – azt kell tapasztalnunk, egyet érve az-  
zal, aki vélhetőleg a ballib kánon egyik éllóvosa, Esterházy Péterrel (ld. Ujjgyak. *Élet és Irodalom*, 2012. július 6.), hogy Illyés, Németh László „nem számítanak most”.

*Nemzetállami központ és kisebbségi periféria* című dolgozatában hasonló következtetést vont le Végel László is (*Népszabadság*, 2012. június 16.). Abból kiindulva, hogy 2000 után erősen megcsappant a közép-európaiság iránti érdeklődés, és Magyarország ugyanúgy megfélemlített a szomszédjairól, mint ahogy azok is róla, annak a nézetnek a felülkerekedését észleli, miszerint az európai tájékozódás károsítja a hiteles nemzeti érzést és öntudatot. Ami valószínűleg igaz is, ám hová, mivé lesz akkor az a hagyomány, kérdezi, amelyet Ady és Babits képviselt. Ki beszél ma róluk? – kérdezi, azokat a kisebbségi politikusok által patronált ünnepi rendezvényeket pásztázva végig, amelyeknek „ünnepi szótárából” nemcsak Ady, Babits, illetve József Attila került ki, hanem „megdöbbenő módon Illyés Gyula is”.

Végel nem vonja be az eszmeifuttatásába, mint előbb Kenyeres Zoltán tette, a NAT, a Nemzeti Alaptanterv ügyét (Nyíróék? *Élet és Irodalom*, 2012. június 8.), de afféle tételt sem fogalmaz meg, mint Esterházy: ha Nyíró nagy író, akkor Illyésék nem azok. „Se Móricz, se Kosztolányi, se Karinthy, se Babits, se Pázmány, se Pilinszky.” „Tamási Áron se persze” – toldja hozzá, miután a *Nyíróék?* glossza írója azt furcsállotta, hogy se az akadémia nyelv- és irodalomtudományi osztálya, se a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, se az egyetemek magyar tanszékei nem szólaltak meg a tantervi szerepeltetés dolgában. Ha már Erdély, akkor talán Móricz *Erdélye* – veti fel Kenyeres Zoltán, s javaslata a tekintetben értő fülekre talált, hogy a trilógia szerepel a Nemzeti Könyvtár tervezett darabjai között –, és „ha már székely író, akkor Tamási Áront kellene nagyobb hangsúllyal kiemelni”. Kenyeres Zoltán pár héttel később még egyértelműbben fogalmaz (Hosszú í? Rövid í? *Élet és Irodalom*, 2012. június 22.): azon a véleményen van, hangoztatja, hogy „a leghelyesebben írva sincs helye a kötelező iskolai tananyagokban, tantervekben és tankönyvekben. Egyszerűen azért, mert voltak nála jobb írók.” A *Heti Válasz*, illetve a *Magyar Nemzet* mintha csak erre a kérdésre kereste volna a feleletet, amikor megszólaltatta Jelenits István piarista szerzetes tanárt. A hetilaplbeli beszélgetés már a címével is válaszol: „Senki sem tette kötelezővé Nyírót” (Borbás Barnabás interjúja. 2012. július 5.). Ajánlott szerzőkről van szó Nyíró, Wass Albert és Tormay Cécile esetében is, állítja, hozzátéve „nyilván nem tartoznak a legjobbak, a mindenképpen ’kötelezők’ közé”, „nem a magyar irodalom nélkülözhetetlen alakjai”. Ugyanitt bonyolult helyzetről beszél Nyíró újratemetésével kapcsolatban, s mintha a kánonképzés hatalmi nézőpontját figyelembe venné, mondván, „az ügynek politikai, irodalmi vetülete is van, de a temetés elsősorban kegyeleti aktus”. Két nappal később a napilapban (Megyeri Dávid: *Lelki megújulással a válság ellen*. 2012. július 7.) azt fejtegeti, hogy megvolt, megvan a veszélye az indulatok, a düh gerjesztésének is. „De bizonyos tekintetben nekünk is nagyobb megértést kellene tanúsítanunk – nem volna ez opportunizmus – ajánlja. – Más dolog, ha eltemetünk egy író a szülőfalujában, és más az, ha szobrot akarunk emelni valakinek. Ha vannak, akik fájdalmas emlékeket, megnyilatkozásokat őriznek, nem kellene őket arra kényszeríteni, hogy olyan emlékmű előtt kelljen elmenniük nekik vagy a gyerekeiknek, amely bennük rossz érzéseket kelt.”

Nevek s művek világa: a kánonok formálásával, képzésével és képződésével természetesen velejár az ebben a világban való eltévedés veszélye, a rossz vagy elfogult tanácsadókra hallgatás következményeként. Talán csak az indulatok elszabadulása, az egymás

(a másik) gyanúsítgatása s illetéktelennek minősítgetése volna meglepő, ám mára már ezekhez is hozzá lehetett szokni. Az utóbbi hónapokban efféle szoktatásnak is beillett a 40. Tokaji Írótábornak nem is a munkája, hanem a felhívása kapcsán fellángolt vita. Az *Eltöltve és elfelejtve. A ballgatás és elballgattatás évei a magyar irodalomban* a téma miatt nemigen váltott volna ki ekkora felzúdulást, ha a felhívásban nincs ott – igaz, kérdés formájában –, hogy „Mi magyarzza a 'szocialista' kultúrpolitika megalkotta, de a posztmodern teoretikusok által is sok esetben elfogadott és igazolt értékrend azonosságát?”. A feltételezésre az adhat okot, hogy a Debreceni Irodalmi Napok tudományos tanácskozása hasonló indíttatású volt: az *Elfeledett írók, irányzatok, stílusok* ugyancsak az irodalom emlékezetét és emlékezetkiesését tárgyalta, nyilván más hangsúlyokkal, mint a toka-ji tette. Ezt tanúsíthatja – kiragadott példákkal – egyrészt az az előadás, Kulin Ferencé, amelyik a népi irodalom korszerű értékeiről értekezve kiemelte, hogy a népi mozgalom is „vállalni kényszerült a táborra szerveződés kockázatos következményeit”, amelyek „nemcsak abból fakadtak, hogy olykor védhetetlen frontvonalakat is megnyitottak, hanem hogy partnereik, szövetségeseik megválasztásában nem voltak kellően következetesek”. Utólag sem lehetnének, persze, bölcsek, kit válasszanak következetesen – a parasztpártiakat, a polgári radikálisokat, a szociáldemokratákat, netán a kommunistákat. Egy másik előadó, Szilágyi Ákos *Se rendek, se trendek: totális felejtés a posztkánoni korban* címet adta mondandójának, azt az új helyzetet mutatva be, amelyben „nem érvényesülnek többé a kánonok és ellenkánonok, sem politikaiak, sem esztétikaiak, nem érvényesül az évszázadokon át kánonokban fölépült kulturális emlékezet, sem pedig az általa vezérelt és szükséges, gyakran politikai indíttatású, ideologikus eredetű kulturális felejtés”. Az emlékezés összefüggéstelen, állította, szétesik „izolált művekre, alkotókra, eseményekre”.

Ha így volna vagy ha így van, akkor manapság hiába vesz igénybe a hatalom, a politikai rendszer különböző eszközöket és módszereket a maga filozófiájának, szellemiségének terjesztése és elfogadtatása érdekében, hiába akar új értékrendet, a korábitól eltérő ideológiát hirdetni. S akkor abban sem lehet reménykedni, amiben Jókai Anna bízik, hogy egyszerre több kánon is létezhet egymás mellett, egyszerre többféle irodalomtörténet is. A rendszerszerűségében szemlélt kánonból nem hiányoznának a fenntartó intézmények, a kiadók, a folyóiratok, a könyvtárak, a médiumok, hiányoznának viszont az értelmező-hitelesítő közösségek. Végző soron: az olvasók. Ismét csak végző soron nem egyébről kellene itt beszélni, hazai és határainkon túli példákkal, mint amikről Szócs István beszélt: *Egy s más szellemi közállapotainkról* (*Helikon*, 2007. március 25.). Azt erősítette föl, amit ugyanitt, vagyis a kolozsvári, kéthetente megjelenő lapban Gyulai Levente már előhozott, Demény Péter és Papp Sándor Zsigmond közös könyvét, a *Meghívó minden keddre* című irodalmi publicisztikák gyűjteményét szemlélve (*Mennyire legyen vas-tag és széles a nagyító?* *Helikon*, 2007/3). Az utóbbi szemle hivatkozik arra, hogy (a sokműfajú) Demény szerint „az erdélyi közéletben csak úgy lehet megmaradni, ha biztosan tartozol valahová – ami furcsa módon azt jelenti, tudod, kiket gyalázz, és kik előtt alázkodj meg. Hogy a gondolkodás táborfüggővé válik: van, akit vagy amit csak hódolat illet, nem bírálat, míg másokról semmi jót sem szabad mondani.” Im, a kánonképzés ama esete, amikor a művek és személyek kiválasztását nem államhatalmi érdekek befolyásolják, hanem – hízgelő szakkifejezéssel – értelmező közösségek végzik el. Eme el- és kivégző közösségek létének konstatálása ellenére mégis közös a szerzők véleménye, hogy mindent és mindenkit elönt az érdektelenség. Nemcsak az irodalmat, de kiterjed a köz-

igazgatás, a politika vagy akár a kultúra más területeire is. Kultúra és politika kényszerű kapcsolatát és együtthatását Papp ekképp fogalmazza meg, ha a kanonizálással összefüggő, a legújabb romániai magyar irodalomban lezajlott vitákat, jelesen *A Hét* hasábjait feszítő Sütő-Földes-vitát nézzük, váratlan következtetéssel: „Ha nincs kultúra, nincs közösség (vagy közönség), és ha nincs közösség, képviselőre se nagyon van szükség.” Művész és művészet „lebegő, gazdátlan volta” rajzolódik ki ezek nyomán. Szócs István közállapotaik legfőbb jellemzőjének a könyvterjesztés lehetetlen helyzetén, valamint a kolozsvári magyar színház közel két évtizeden át tartó, az erdélyi magyarság politikai-társadalmi és közművelődési szervezetei által szenttelenül figyelt agóniáján túl azt tartja, hogy sikerre jutott a tendencia: „*Kolozsvár ne legyen többé magyar szellemi központ: és – 'lelki központ' se legyen.*” Az eredeti kiemelés, dőlt betűs írás úgy tudatja ezt a végeredményt, hogy az előzményekről is tudósít: a Kolozsvár és a Székelyföld közötti szellemi (és lelki) csatornák eliszaposodásáról, valamint arról, hogy Várad is „sok viszonylatban messzebb esik ma Erdély központjától, mint Kézdivásárhely”.

A kánonképzés szempontjából is nélkülözhetetlen szellemi, hatalmi központ hiányát Tóth László is érzékelte *Az ambivalencia irodalma* című (alcím: Környezettanulmány és gyorsfénykép a kilencvenes évek első felének szlovákiai magyar irodalmáról) tanulmányában (in *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Szerk. Görömbei András. Debrecen, 2000, Kossuth Egyetemi Kiadó). A rendszer- és hatalomváltás után lassan maga a szlovákiai magyar irodalom is kiszorul az önmaga perifériájára – jelenti ki rezignáltan, hogy a szükségszerűen támadt szerepzavarait, szerkezeti anomáliáit, pénzügyi támogatottságának megoldatlanságát éppúgy szóba hozza, mint a magyar irodalom, irodalmi élet és művelődés egészébe való beilleszkedésének akadályait. Nem utolsósorban pedig a szlovákiai magyar társadalom gazdasági elbizonytalanodását, „olvasási szokásainak átalakulását”, az irodalom „korábbi társadalmi státusának megrendülését”. Ismétléssel nyomatékosítja: „a szlovákiai magyar irodalom lassan a teljes működésképtelenség határára jut, amikor a legalapvetőbb funkcióinak is képtelen lesz eleget tenni”.

E szerepek taglalása közben jut el a kánon alakítása és fenntartása tekintetében is megkerülhetetlen intézmények, a kiadók és a terjesztőhálózatok helyzetének rajzához. A vásárlóerők drasztikus elapadása mellett ismét említi az olvasói szokások átalakulását (ami, lehet, eufemisztikusan a nem olvasást jelenti), a könyvtárak vásárlóerejének kimerülését és annyi mindent még, míg eljut annak kimondásáig, hogy a Csehszlovákia és Magyarország közötti közös könyvkiadási egyezmény mint intézmény megszűnése egyfelől törvénytörő, másfelől azonban eléggé felelőtlen és meggondolatlan volt a megszüntetése. A példányszámok rendkívül alacsony voltával kapcsolatban kertelés nélkül közli: könyvesbolti forgalomba rendszerint már nem is jut a kiadványokból. Ím, a kánon képzés, könyvek s olvasók nélkül. Ennek a lehetetlen állapotnak a felszámolásához tényleges hatalmi, kormányzati akaratra, művelődéspolitikai tetterre volna szükség. Ha az összmagyarságban gondolkodunk, a határokon átnyúló nemzeti összetartozás szellemében, akkor a gyakorlatban feltétlenül érvényesíteni kellene azt a minap megfogalmazódott, ám már régóta érlelődött elképzelést, amelyről Dunaszerdahelyen tanácskoztak a határon túli magyar könyvkiadók. Nem öntetszelgés, legfeljebb önbiztatás volt, ha abból indultak ki, hogy az anyanyelvi kultúra és tudomány fontos intézményei ők, nélkülözhetetlen elemei az összmagyar művelődésnek – még sem érzik azt a törődést, még sem kapják meg azt a figyelmet, amit e szerepüknél fogva is megérdemelnének. Évről évre

kevesebb könyv jelenik meg, a minőségi irodalom egyre inkább háttérbe szorul – indokolta a találkozás kezdeményezője, Hodossy Gyula költő, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke az erdélyi, felvidéki, horvátországi, kárpátaljai, muravidéki és vajdasági magyar könyvkiadók képviselőinek azon szándékát, hogy létrehozzák a Határon Túli Magyar Könyvkiadás Érdekvédelmi Fórumát. „Tudatosítani kell a döntéshozókban, hogy ha egy közösségnek nincs értelmisége, ott a kisebbség is megszűnik” – hangsúlyozta Hodossy, s hogy ez a távlat ne fenyegetsen, zárónyilatkozatukban a magyar kormányhoz fordultak. Kérik, hogy „az esélyegyenlőség biztosítása érdekében a határon túli magyar könyvkiadás teljes körű kínálatának bemutatására, népszerűsítésére, anyaországi forgalmazására, az olvasókhöz való eljuttatására hirdessen meg pályázatot az anyaországi könyvterjesztők számára”. Ha a magyarországi közkönyvtárakból hiányoznak a határon túl megjelent magyar kötetek, ha nem kerülhetnek be az összmagyarság látókörébe, akkor fölösleges hangoztatni az egyetemes magyar irodalomban való gondolkodás igyekezetét. A költő-kezdeményező szerint is „addig csak a levegőbe beszélünk” (Szabó Palócz Attila: Könyves körkép a határon túli magyar vidékről. *Magyar Hírlap*, 2012. október 22.).

Az irodalom helyzetéről, az olvasási szokások változásáról, persze, hazai szerzők véleményét is idézni lehetne, szép számmal. Kettőt ragadva csupán ki.

Tornai József versparafrazisából, *A XXI. század költőiből* előbb: „Ne fogjon senki ködvőn / a húrok pengetéséhez! / Nagyot csalódik a világban, / aki most énekelni kezd. / ... / Ha majd Ady, Weöres, Pilinszky / újra olvasókra talál, / ha majd a költészet a nézők / különbejt elvonja már / a tévéktől: vér mosta filmek / eltűnnek igéink mögött, / akkor mondhatjuk, nézd, Petőfi, / elkergettük az ördögöt!”. Fekete Gyula annak idején annyira tagadott és szidott látomása a „kultúrmocsok”-ról jelenik meg, immár látványként, tényként egy olyan író nyilatkozatában is, aki tegnap aligha osztozott az *Éljünk magunknak?* szerzőjének aggodalmában. Így beszél Kornis Mihály is arról („Amikor a lelkiismeretem felüvölt”. *Magyar Narancs*, 2012. október 4.), hogy a rendszerváltáskor olyan könnyed gondatlansággal, slendriánul mondott le a hangadó értelmiség mind a parasztokról, mind a (melósoknak mondott) munkásokról, mint akik nem tudják, mi a nyomor. Nem teszi hozzá, amivel bátorkodunk gondolatának menetét megtoldani, hogy az irodalom is szegényedett: csaknem teljesen megszűnt, elhalt egy korábban kanonizált műfaj, a szociográfia – ma sincs biztatás arra, hogy Magyarországot valaki felfedezze. Aztán így folytatja az üvöltő lelkiismeretű: „Azzal sem foglalkozott senki, hogy mit jelent, ha bejön az RTL Klub meg a Tv2, és azt a kulturális kínálatot, amelyet a Magyar Televízió addig nyújtott, le fogja söpörni a maga kilencszer olcsóbb, tízszer nagyobb profitot hozó, százszor igénytelenebb, ordenárébb, vacakabb műsoraival, és ez alapvető változás lesz. A hülyeség trónfoglalása. A hazugság kora után jött a bővli kora.” Lehet, sőt bizonyos, hogy a kereskedelmi televíziók „honfoglalása” dolgában a nyilvánosság klubtagjai egészen más véleményen voltak és vannak, de az is nyilvánvaló, hogy az ördögök és a bővlik kívül esnek a kanonizálás köreire. ◀

---

MÁRKUS BÉLA (1945) irodalomtörténész, kritikus. A Debreceni Egyetem nyugalmazott docense. Utóbbi kötetei: *Memyei elismervény* (2010); *Dobos László élete és műve* (2011); *Duba Gyula élete és műve* (2011).